MİMARLAR ODASI
İZMİR ŞUBESİ

EGE MİMARLIK

ISSN 1301-9694
2023/1 117

Terk Eden ya da Yerinden Edilen Kent Öznesi

Lütfiye Yılmaz, Feride Pınar Arabacıoğlu

Kentsel alanların temel üretim kaynağı öznesinin varlığıdır (Lefebvre, 2014). Öznelerini, içerisinde bulunulan şartların fiziksel, sosyal ya da ekonomik değişimlerine ayak uyduramayarak ya da söz sahibi kentsel aktörlerin rolleri üzerinden kaybeden mekânlar; hızlı bir dönüşüm içerisine girerek tükenmekte ve üretimden yoksun kalarak bir çöküş dönemine sürüklenmektedir. Öznesiz kalan/terk edilen bu mekânlar; sosyal, fiziksel, ekonomik, psikolojik veya politik yaşam alanlarının bir aradalığından ve dengeli dağılımdan beslenen mekânsal organizasyon ağlarını da zaman içerisinde yitirerek yok olmaktadır.

David Harvey, "Umut Mekânları" kitabında, ayaklarıyla oy kullanarak kentsel yaşama mekânlarına dair ihtiyaç veya arzularını başka yerlerde karşılamak üzere göç eden özneyle birlikte kentlerin de mevcut anlamlarını yitirerek yok olduğunu söylemektedir (Harvey, 2015). Bu terk bazen içerisinde bulunulan çevrenin fiziksel, sosyal ya da ekonomik şartlarına dayanan bir toplumsal tercihi simgelerken bazen de politik veya ideolojik etkenlere bağlı olarak zorunlu gerçekleştirilen bir eylemdir. Ayaklarıyla oy veren kent öznesinin bu eylemi, aynı zamanda, terkedilen kentsel mekânların muhtemel ölümü ile sonuçlanacak bir süreci başlatan ilk adımdır.

Kentlerin Yaşam Döngüsü ve Mekânsal Terkin Sebepleri Üzerine

Gerek bireysel barınma alanları gerekse toplumsal eylemlerimize denk düşen gereksinimlerimizi karşılayan kentsel yaşama mekânlarının var oluş evresinin birincil kaynağı sahip olduğu öznesidir. Fiziksel ya da psikolojik açıdan belirli sınırlar içerisinde yaşayan özne; içerisinde bulunduğu yerden bir mekânı üretir, zamanla değişen ve farklılaşan ihtiyaçlarına göre tüketir ve yeniden üretir. Öznenin yer ile kurduğu iletişimi besleyen kentsel hafıza, bu sürekli üretim döngüsünde biriken katmanlardan oluşmaktadır (Schwirian, 1983). Bu yaşam döngüsünü bozan ve mekânsal üretimi sekteye uğratan doğa ya da insan kaynaklı bozulmaların bir sonucu olarak göç eylemi; terkedilen kentlerin sürüklendiği mevcut durumlarından kaynaklanarak oluşur ve bu alanlar üzerinde doğrudan ve dolaylı etkiler yaratır (Yılmaz, 2020).

Tarih boyunca, dünyanın farklı yerlerindeki terkedilmiş alanların incelenmesi ile terk etme eyleminin temel sebepleri için; fiziksel, sosyal ya da ekonomik üst başlıklar altında pek çok farklı ara tanımlama yapılabilmektedir. Tasarımcıların, yerel veya üst yönetim gruplarının ya da doğrudan mekânsal kullanıcıların aldığı yerinde olmayan kararlar aktöre bağlı olarak oluşan mekânsal terk sebeplerine; yıpranma ve eskimeler, doğa veya insan kaynaklı felaketler, kentlerin genişlemesiyle oluşan yeni çeperlerin dışına itilmiş ve bu sebeple işlevini kaybetmiş alanlar fiziksel sebeplere; toplumsal yoksullaşmalar ya da devlet eliyle yoksullaştırmalar ise ekonomik sebeplere bir örnek olarak sayılabilir.

Bu bağlamda; 11. yy. dan itibaren gelişerek köklü bir yerleşim yeri hâline gelen İtalya'nın Balestrino kasabasının, zamanın yıpratıcı etkisine bağlı gerçekleşen fiziksel risk tehditleri yüzünden 1950'li yıllarda terk edilmesi fiziksel eskimenin terk eylemi üzerindeki etkisini anlatır (Şekil 1). Zamanın yıpratıcı etkisinin yanı sıra dışarıdan gelen bir müdahale de terk için önemli bir başka fiziksel oluşum kaynağıdır. Çin'in Beichuan Kenti, 2008 yılında geçirdiği deprem sonrası zorunlu olarak terk edilmiş ve yaşanan trajedinin hatırası üzerine yeni bir kent hiçbir zaman inşa edilememiştir (Şekil 2). Fransa'da yer alan Oradour sur Glane'de ise, bu afet etkisi insan kaynaklı olarak yaşanmış bir savaşın izlerinden oluşmuştur. Tüm kasaba halkının 2. Dünya Savaşı sırasında katledilmesi üzerine, kasaba günümüzdeki hâliyle bir açık hava müzesine dönüşmüş ancak hiçbir zaman kalıcı bir özneye yeniden ev sahipliği yapamamıştır (Şekil 3). Bu durumların aksine, terk her zaman zorunlu olarak gerçekleşen bir eylem değildir. Bir yatırım projesi olarak inşa edilen Çin'in Ordos Kenti, gerçek dışı ve ölçeksiz inşa edilen mekânları yüzünden kentsel kullanıcısı tarafından hiçbir zaman bir yaşama mekânı olarak görülmemiş ve isteğe bağlı olarak terk edilmiştir (Şekil 4). Bu durumun aksine, Rusya'da yer alan Kadykchan Kenti ise yine ekonomik sebeplere ve politik aktörlere bağlı olarak tüm temel hizmetlerinden yoksun bırakılmasına rağmen, içerisinde barınan özne, ait olduğu mekânı bırakmamak için uzun bir süre direnmiş ve terk eylemi nihayetinde başka seçeneği olmayan bir seçim olarak gerçekleşmiştir (Şekil 5).

Geçici ya da kalıcı, zorunlu ya da isteğe bağlı olarak gelişen terk

eyleminde “Neden?” sorusuna verilebilecek her cevap, ayaklarıyla oy veren seçmenin oy pusulasını oluşturur. Bu pusulanın izleri takip ederek; gerçekleşen terk etme eyleminin mekânsal ve sosyokültürel sebeplerini analiz etmek, terkedilen mekânların kentsel yaşama döngülerinde yeniden inşa edilebilmeleri için atılabilecek birincil adımdır.

Ayaklarla Verilen Oyların Seçim Sonuçları

Harvey, ayaklarıyla oy veren insanları betimlerken, ütopyacı hayal gücü ile tasvir edilen mekânların gerçeklik algısından uzak kalmasının nedenleri üzerinden, daha eşitlikçi, adil ve refah düzeyi yüksek umut mekânlarını inşa etmektedir. Göç edilen yeni yerlerde, umudu mekân ölçeği üzerinden inşa edebilmek için, geride bırakılan yerlere ait izleri yanında götürmek mi yoksa olduğu gibi geride bırakmak mı gerekir? Sabırsızca yapıldığında, bir kültürün izleri üzerine bir yenisini ekleme eylemi, dokusuna uygun olmayan bir kumaşı, başka bir kumaş üzerine tutturmaya benzer. Mekânsal aidiyete bağlı tüm bileşenleri geride bırakma fikri ise, göçülen yerde yeniden kök salmayı zorlaştıracağından, bir önceki durumla benzer sonuçlar doğuracaktır.

Bu bağlamda, kentsel ölçekten küçülerek terk edilmeye yüz tutmuş bu mekânları evlerde artık kullanılmayan odalara benzetmek farklı bir perspektif kazanmak adına iyi bir örnek olacaktır. Çoğunlukla kullanılmayan eşyalarla doldurulan ancak tam olarak da bir depo olamamış bu odalara genellikle düzensiz/fazla/arka/karanlık gibi olumsuz sıfatlar eklenir. Tıpkı söz konusu bu odalarda olduğu gibi, kentlerin de kendi haline bırakılan/terkedilen mekânları zaman içerisinde onu tanımlayan işlevlerini yitirerek niteliksiz kalır. Kullanılmayan depo odalarına arada bir uğrayan ev sahipleri gibi, bu mekânların özneleri de göç ettikleri mekânları zamanla unutmakta ya da gittikleri yerlerde buralardan aldıkları köklerin filizlendirmeye çalışıldığı yeni melez mekânlar üretmektedirler.

Sonuç olarak; bireysel bir çemberde bir kişinin bir yerden ayrılarak başka bir yere göç etmesi anlamına gelen terk etme eylemi; kentsel açıdan, mekânları oluşturan bileşenleri birbirinden ayırarak parçalayan ve bu mekânların yaşam döngülerini sekteye uğratan bir yaşam evresini işaret etmektedir. Göç edenden geriye kalan yerin yeniden kazanılması ise o yere ait alışkanlıkların hatırlanmasıyla gerçekleşmektedir. Terkin olumsuz etkilerinin silinebilmesi için; tasarlayandan yönetene ve kullanana kadar tüm kentsel aktörlerin, bozulan ya da yıpranan bu mekânları şeffaf ve adil bir yöntem üzerinden analiz ederek doğru kurgulanmış bir organizasyon ağı yaratmalıdır. Ancak bu bağlamda gerçekleşen bir yeniden var oluş, göçün olumsuz etkilerini tersine çevirerek, terk edilen mekânın yeniden hayata dönmesini sağlayacaktır. ◘

Lütfiye Yılmaz, Doktora Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi Mimari Tasarım Programı
Feride Pınar Arabacıoğlu, Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü

. Bu çalışma, Doç. Dr. Feride Pınar Arabacıoğlu danışmanlığında, Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık ABD Mimari Tasarım programında 2020 yılında yayınlanmış yüksek lisans tezinden üretilmiştir. YÖK tez numarası 639663’tür.

KAYNAKLAR

• Harvey, David. Umut Mekânları. İstanbul: Metis Yayıncılık, 2015.
• Lefebvre, Henri. Mekânın Üretimi. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2014.
• Schwirian, Kent. “Models of Neighborhood Change.” Annual Review of Sociology sayı:9 (1983): 83-120.
• Yılmaz, Lütfiye. “Kentsel Terk Alanların Mekânsal Sürdürülebilirliği.” Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2020.
• URL-1. Balestrino: An Italian Ghost Town, World Abandoned. Erişim: 10 Şubat 2023, https://www.worldabandoned.com/balestrino
• URL-2. Beichuan Earthquake Museum, Atlas Obscura, [Çevrimiçi]. Erişim: 10 Şubat 2023, https://www.atlasobscura.com/places/beichuan-earthquake-museum
• URL-3. L’histoire du centre de la mémoire, Centre de la Memorie, [Çevrimiçi]. Erişim: 10 Şubat 2023, https://www.oradour.org/lhistoire-du-centre-de-la-memoire
• URL-4. Welcome to Ordos, China: The World’s Largest “Ghost City”, The Bohemian Blog, [Çevrimiçi]. Erişim: 28 Mayıs 2020, http://www.thebohemianblog.com/2014/02/welcome-to-ordos-world-largest-ghost-city-china.html
• URL-5. Kadykchan: Siberian Ghost Town Built by Gulag Prisoners, The AtlasObscura, [Çevrimiçi]. Erişim: 10 Şubat 2023, https://www.atlasobscura.com/places/kadyckchan

ALTTA İtalya’nın Fiziksel Eskime Sebebiyle Terk Edilmiş Balestrino Yerleşimi, URL-1 (Şekil 1)

Çin’in Doğa Kaynaklı Bir Felaket Sebebiyle Terk Edilmiş Beichuan Yerleşimi, URL-2 (Şekil 2)

Fransa’nın İnsan Kaynaklı Bir Felaket Sebebiyle Terk Edilmiş Oradour sur Glane Yerleşimi, URL-3 (Şekil 3)

Çin’in Yanlış Tasarım Kararları Üzerine İnşa Edilmesi Sebebiyle Terk Edilen Ordos Yerleşimi, URL-4 (Şekil 4)

Eski Yerleşimin İzleri

Fiziksel Yapı Hasarları

Fiziksel Hasarın İzleri

İzlerin Korunması

Savaştan Önce

Savaştan Sonra

Hiç Kullanılmayan Kamusal Yapılar

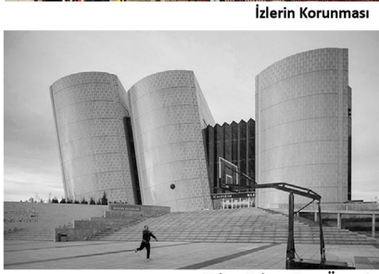
Yalnız Kalmış Kent Öznesi